

ПРИНЦИП МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ:

АКАДЕМІЗМ VS ПРАГМАТИЗМ

Червона Л. М., кандидат філософських наук, старший науковий співробітник

Інституту вищої освіти НАПН України

У статті досліджуються перспективи застосування академізму та прагматизму як парадигм модернізації вищої освіти в Україні. Аналізується стан вищої освіти України. Розглядаються два протилежні переконання, збереження фундаментального академізму в освіті та наближення її до прагматизму. Та пропонується компромісний варіант синтезу академізму і прагматизму, який усуває бар'єр між навчальним і творчим процесом.

Ключові слова: вища освіта, Болонський процес, модернізація, академізм, прагматизм.

Освіта у XXI столітті постає визначальним фактором розвитку орієнтуючись як на ретрансляцію цивілізаційного багатства, так і на створення оптимальної конструкції майбутнього. Провідна роль освіти беззаперечно обумовлена різноманітними викликами сьогодення: економічного, політичного, соціокультурного, екологічного, етичного характеру тощо. Недарма вважається, що успіх кожної держави і народу залежатиме від конкурентоспроможності освітніх систем, а найголовнішим національним потенціалом стане людський капітал.

Сучасне суспільство дійшло до усвідомлення ролі освіти, проте це не позбавляє від кризових явищ. На тлі найрізноманітніших модернізацій вітчизняна система підготовки фахівців з вищою освітою далеко не завжди здатна позбавитись інертності. Несвоєчасно реагує на суспільні пріоритети педагогічна і психологічна наука, через невисокий соціальний статус викладача зникає належна мотивація в освітньому середовищі [5].

Нове тисячоліття вимагає від фахівців розуміння того науково-теоретичного простору, в якому формується сучасне поле освітніх парадигм та концепцій.

Одночасне існування класичної, некласичної й постнекласичної освіти не як етапів її розвитку, а як повноцінних компонентів освітніх проектів

сьогодення створює підстави для серйозної розмови про саму галузь освіти та про її соціальні імплікації.

Виникнення нових напрямів, сфер та методів в освіті, міждисциплінарних проектів вимагає пояснень «для широкої публіки», бо суперечки про те, яке ж саме змістовне та процесне навантаження необхідно залучити у навчально-виховний процес, мають велике значення.

Виходячи з цього *актуальним* є підняти питання про можливість реалізації в освіті різних тенденцій формування її змісту. Серед великої кількості напрямків та підходів до формування системи освіти, на перший план виступають два найбільш примітні, популярні і, в той же час, суперечливі. Перший наполягає на збереженні фундаментального академізму (в сенсі теоретизму) як основного стовпа, риси вищої освіти, що має сформувати універсально мислячу особистість, здатну до ініціативного пошуку. Друге акцентує увагу на наближення вищої освіти різних галузей до конкретної господарської дійсності, надання людині прикладних навичок, і, в першу чергу, вміння навчатись, здобувати необхідні знання, формуючи людину готову до конкретного прикладного застосування, обмежуючи її від зайвих теоретизувань, що не мають прямого, очевидного, безпосереднього вираження в практиці.

Що ж варто обрати як найбільш ефективно для сьогодення і майбутнього «мислити глобально» чи «діяти локально»? Даний конфлікт передбачає обрання або першого, або другого як вихідного принципу, схеми побудови освітнього процесу.

Проблемі модернізації освіти присвячені численні як наукові дослідження, так і доповіді чиновників та громадських діячів. Можна зауважити. Що цього питання не торкався лише лінивий. Проте, сьогодні всі озвучені ідеї швидше окреслюють поле для подальшої дослідницької роботи, аніж дають вичерпні відповіді.

Стан, перспективи і тенденції розвитку освіти взагалі в сучасному світі висвітлюються в працях Б.Вульфсона, З.Малькової та інших авторів, які

аналізують освітні системи провідних країн Заходу, форми та методи організації навчального процесу. академізму і прагматизму в тому числі. Становлення та розвиток освітньої проблематики відбувалися в межах наукових інтересів відомих дослідників – В.Астахової, М.Лукашевича, М.Головатого, І.Гавриленка, І.Бичка, І.Зязюна. Вагомий внесок у розвиток філософії освіти зроблено вченими Інституту вищої освіти АПН України В.Андрущенком, М.Михальченком, Г.Темком, В.Лутаєм. У сучасному філософсько-культурологічному напрямку слід відзначити дослідження представників Інституту філософії НАН України, здійснені під керівництвом М.Поповича (В.Іванов, С.Кримський, В.Мейзерський, Б.Парахонський та ін.) [1, с.3]. Всі вони так чи інакше зачіпають питання модернізації змісту освіти, форм навчання, ключових елементів навчального процесу тощо. хоч буквально питання співвідношення академізму і прагматизму не формулюють.

Застосовуючи напрацьований теоретичний базис та здійснюючи спробу розкрити нагальні проблеми оновлення сучасної освітньої сфери, дана розвідка ставить перед собою таку *мету й завдання: зіставити та порівняти з огляду на перспективність впровадження в якості принципової схеми модернізації системи вітчизняної освіти такі різноспрямовані підходи до неї як академізм та прагматизм.*

Для початку, звернемося до стану вищої освіти України початку третього тисячоліття взагалі, що сформує певний підтекст для подальших роздумів.

Завдання освіти в кожній країні визначаються особливостями й перспективами її соціально-економічного розвитку та світовими процесами й тенденціями. Народ України будує суверенну, демократичну, правову державу. Система освіти є в ній провідним соціальним інститутом, від діяльності якого багато в чому залежать успіхи цього будівництва [6].

Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного збагачення суспільства і держави. Її мета – всебічний розвиток

людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Вища школа займає особливе місце в системі освіти України: вона є акумулятором інтелектуального багатства суспільства й рушієм соціально-економічного прогресу [6].

Протягом ХХ ст. в Україні сформувалася певна структура вищої школи. Вона задовольняла вимоги свого часу. Зокрема, вища школа набула значного досвіду підготовки фахівців для різних галузей народного господарства. Тогочасні об'єктивні соціально-економічні чинники, ідеологія впливали на визначення структури, змісту, форм, методів навчально-виховної роботи у професійній школі. Ідеологічний диктат, тоталітарний тиск придушували, гальмували розвиток творчості й ініціативи. В умовах становлення демократичного суспільства, нових соціально-економічних реалій і перспектив розвитку необхідний інший підхід до організації діяльності вищої школи. Але до реформування цієї освітньої галузі треба ставитися виважено, необхідно зберегти всі можливі надбання в організації її діяльності [6].

В жодному разі не можна ставати на шлях заперечення, нехтування досвідом минулого. Треба дотримуватись істини: майбутні покоління досягатимуть успіхів лише тоді, коли впевнено стоятимуть на плечах своїх попередників. Не слід займатися «копіюванням», сліпим запозиченням освітніх систем, форм, методів навчально-виховної роботи інших країн. А такі тенденції спостерігалися в минулому, коли відкидаючи, ігноруючи своє, механічно копіювалися зарубіжні освітні технології.

Врешті-решт, без критичного переосмислення власних інтелектуальних ресурсів ніяке квапливе намагання наздогнати сучасну педагогічну науку

країн Європи й Америки не може сприяти розвитку своєї новітньої системи освіти.

Інтелектуальний спадок жодної країни не може бути механічно експлікований на чужорідному для нього просторі.

Інтелектуальний потенціал можна розвинути, новітні технології розробити, відтворити, але це вимагає звернення до його власних. Внутрішніх особливостей, а отже. і до національного спадку. Вітчизняний інтелектуальний потенціал потребує для своєї реалізації систематичного та вдумливого аналізу.

Завдання вищої школи, науково-дослідних установ – розробляти такі освітні технології, які б давали можливість розкривати активність особистості. Викладач має бути не стільки транслятором знань, скільки організатором самостійної пізнавальної діяльності тих, хто навчається. Виходячи з цього, для особистості необхідно створити оптимальні умови інтелектуального розвитку, оволодіння методами самостійної пізнавальної діяльності й формування пізнавальних мотивів навчання. Проте, як краще це зробити? Якою має бути модель, принцип та провідний метод вітчизняної вищої освіти?

Базуючись на пояснювально-репродуктивному типі навчання (а він все ще залишається провідним у вищій школі), людина, що студіює впродовж п'яти років у ВНЗ, у кінцевому підсумку оволодіває порівняно незначною сумою знань (до 5 % від суми інформації, визначеної навчальними планами), у неї не сформовані методи самостійної навчальної діяльності [6].

Чи визначає дане положення принципове відвернення від прийнятого у вищій школі академізму на користь прагматизму, що пропонує оволодівання лише конкретно застосовними знаннями?

Звернемось до перспектив вітчизняного вибору. *Академізм чи прагматизм у вищій освіті? Звісно, що вибір є більш широким, проте осягнути всі варіанти в межах однієї статті неможливо. Тож. Обираємо для аналізу дану суперечність.*

Сучасної українська освіта, нажаль, демонструє *вичерпаність* усталеної, давно практикованої педагогічної парадигми. Вона яка поспішно доповнюється не загальними принципами, а швидше окремими елементами європейських освітніх технологій, що часто на політичну вимогу відбувається не зважено і на скору руку. У зв'язку з цим, стан нашої освіти можна назвати *кризою різноманітності*, що пов'язана з відсутністю однозначного і зрозумілого способу включення освіти в сучасне суспільство, коли незрозумілою залишається сама місія і призначення викладача, оскільки не ясно, які продукти має створювати освіта [8].

Перехід вітчизняної системи освіти до принципів Болонського процесу вабить до себе перспективами: формування відповідної сучасним умовам освіти, особистісна спрямованість навчання, вибір студентами власної навчальної траєкторії, академічна мобільність та інше. Перспективи, справді, привабливі, але революційність їх формування у країнах пострадянського простору, та ще при ігноруванні традицій вітчизняної педагогічної школи, робить їх малопродуктивними: інноваційний процес є, а затребуваність сучасного випускника вищої школи на ринку праці спадає.

Чим цінується фахівець вітчизняної школи на заході сьогодні – умінням сприймати проблему широко, у всіх її складових і знаходити рішення навіть поза межами своєї спеціальності.

Що сприяло формуванню таких якостей? На думку М.Зубка, перш за все, академізм вищої освіти [3]. Під академізмом в даному випадку мається на увазі орієнтація освітньої моделі на загальнонаукове, універсальне спрямування змісту освіти, домінування теоретичних форм навчальної роботи. Така орієнтація формує в першу чергу здатність широко та неупереджено мислити, а не виконувати набір професійних операцій. Велике аудиторне навантаження, засноване на простих і зрозумілих методиках навчання, формували у випускників вузів широкий кругозір і фундаментальні знання для універсального підходу у вирішення виробничих завдань і наукових проблем.

Так, як зазначає М.Зубко, перехід же до нового принципу, на якому базується підготовка фахівця західної школи – прагматизму, який орієнтований перш за все на використання конкретних прийомів та форм роботи, що будуть безпосередньо практиковані в майбутньому. Це звужує можливості студентів на серйозному рівні освоювати всю сукупність знань, що відносяться до вибраного напряму підготовки. Вузкий професіоналізм, це добре, але тільки з одного боку – якщо фахівцю буде гарантоване постійне робоче місце та стабільше середовище на цьому робочому місці. А враховуючи особливості ринкової економіки, таких гарантій ніхто дати не може. Тоді здатність адаптувати себе до нових умов і видів роботи виступатиме для випускника ВНЗ однією з основних гарантій його виживання на ринку [3].

Безперечним досягненням західної освітньої практики, які передбачається впровадити в рамках Болонського процесу, є формування у людини знань і навичок самостійного оволодіння знаннями, іншими словами навчання людини вчитися. Проте нажаль, ця перспективна провідна риса постійно поєднується з другою. Не менш важливою – постійною орієнтацією на виключно прикладне, безпосередньо застосоване знання, певне утилітарне ставлення до змісту особистості освіти.

У зв'язку з цим значну частину навчального часу передбачається відвести для самостійної роботи студентів. У той же час самоосвіта вимагає досить потужного мотиваційного апарату.

Чи можливо сьогодні і зараз реалізувати цей підхід у вітчизняних ВНЗ? Тобто, чи готові наші нинішні студенти днями перебувати в бібліотеках, наполегливо шукати необхідні для них знання, використовуючи для цього різні джерела інформації. Реалістично дивлячись на рівень нинішніх абітурієнтів та студентів, можна серйозно сумніватися в цьому. Практика демонструє, що тільки одиниці із студентів схильні до активного самостійного оволодіння знаннями. Основна ж їх маса може поступати так лише через обставини, що склалися. У цьому випадку для реалізації

принципу самоосвіти ВНЗ залишиться лише створювати саме такі обставини [3].

На жаль, практика свідчить, що ВНЗ найбільше приділяють уваги оцінці знань: у скільки балів оцінити знання студентів і яка їх кількість має відповідати традиційній системі оцінки і системі ECTS. Таким чином, можна наочно продемонструвати участь у впровадженні принципів Болонського процесу. Але який ефект ми маємо на практиці? Традиційна схема навчального процесу, яку багато хто прагне назвати адміністративно командною, проте яка вимагала наявності фактичного обсягу знань, вмінь і навичок студента наприкінці будь-якого навчального курсу, активно заперечується. На зміну цій вимозі приходять «збирання балів» студентами, коли поняття кінцевого рівня знань вже не актуальне, а залишається лише виконання локальних завдань, які часто не узагальнюються в єдину картину знань. Кредитно-модельна система передбачає.

Узагальнення такого роду мають реалізовуватись власними силами студента? Чи достатнім є рівень сучасного вітчизняного студентства для такої потужної самостійної роботи? Або такі універсальні узагальнення матеріалу взагалі непотрібні? Тоді, чи достатнім буде рівень фахівця, який оволодів низкою розрізнених виробничих операцій не усвідомлюючи їх взаємозв'язків і фундаментальних підґрунть?

Збільшення частки самостійної роботи студентів має змінити не тільки структуру навчального процесу (скорочення тривалості семестрів і збільшення їх кількості), але і методику навчання, форми і критерії контролю знань [3].

Так, на нашу думку, в роздумах про модернізацію вітчизняної системи вищої освіти варто було б зупинитись на тезі, *що академізм як принцип організації навчального процесу з його орієнтацією на теоретичні узагальнення, універсальність та фундаментальність університетської освіти має залишитись провідним для формування змісту освіти в частині аудиторного навантаження. Позааудиторне ж навантаження,*

індивідуальна та самостійна робота студента має бути цілковито підпорядкована прагматизму як освітній парадигмі. Тут на перший план має вийти застосування кейсів, виконання проєктів, індивідуальних завдань інших методичних підходів подібного спрямування.

На шляху таких дій стоятиме маса перепон, як світоглядних. Загальнометодологічних та методичних. Організаційних, управлінських тощо. Їх наявність варто прийняти як даність, усвідомити її і максимально до неї підготуватись. Аналіз, оцінка та прогнозування цих перепон та перешкод – проблематика багатьох подальших досліджень в царині вищої освіти, хоч на деякі з них було зауважено вище (і мотиваційна сфера сучасного студентства, і специфіка часової організації навчального процесу, особливості оплати праці викладачів вищої школи, усталений зміст багатьох навчальних курсів і багато-багато іншого).

Проте, завжди треба пам'ятати про вихідний принцип освітніх модернізацій, що відбуваються шляхом запозичення закордонного досвіду: *яким би ефективним він не виявився для інших, збереження національної ідентичності освітньої галузі (детальний аналіз не тільки закордонних, а й власних освітніх практик, відбору вітчизняного передового педагогічного досвіду для впровадження інновацій, вдумлива адаптація зарубіжного досвіду до особливостей національної ментальності тощо) є безумовним пріоритетом.*

Звичайно, Україна має вирішувати ці та багато інших універсальних проблем і завдань, виходячи з контексту інтеграційних та глобальних процесів. Проте українська вища школа, професійна і безперервна освіта мусять вибудовувати обґрунтовану, довершену концепцію, *виходячи із власних інтересів та можливостей, історичних та соціокультурних особливостей.*

Для цього необхідно змінити формальний характер оцінювання результатів впровадження Болонського процесу на оцінку по суті. Необхідно щоб галузь освіти стала не декларативно, а дійсно головним пріоритетом

державної політики. Це дозволить забезпечити національно оберігаючий розвиток при незворотних процесах входження України у світовий і європейський освітній простір, який би відображав інтереси української людини з її інтелектуальними, духовними, матеріальними, моральними запитами. Ці питання потребують адекватного суспільно-державного реагування. Освіта потребує суспільно-політичної стабільності, оскільки навіть досконало підготовлений документ може успадкувати роль «паперової» педагогіки. Саме політична воля, усвідомлення владою необхідності мати освічене суспільство забезпечить успіх модернізації системи відповідно до вимог часу [5].

Для європейського освітнього простору і по сьогодні чільним пріоритетом є зорієнтованість освіти на культуру, зокрема національну. Вітчизняний і зарубіжний досвід засвідчує, що система освіти має зорієнтовуватися на те, щоб не лише забезпечити глибокі знання і вміння, а й дати можливість людині бути небайдужою до того, що відбувається у навколишньому соціальному і природному середовищі [5].

А це уможлиблює лише доцільний синтез, точніше сполучення принципів академізму та прагматизму в системі освіти виключно на основах послідовного збереження, захист, розвиток національних культур є неодмінною умовою прогресу будь-якого народу і держави. Практика показує, що як тільки освіта втрачає свою культурно-історичну праоснову, нівелюються етноцінності, активізуються бездуховні процеси. Можливо в діяльності провідних світових університетів цей аспект не є ключовим або відсутній зовсім. Проте їх одиниці, а цілісна система освіти яка масово готує фахівців до продуктивної плідної праці, активної громадянської позиції, участі у суспільних процесах – тисячі, а може й десятки тисяч. І для цих тисяч звичайних вишів будь яка інтеграція та культурний обмін має поєднуватись з ретельним оберіганням національних культурних здобутків.

Ні академізм, ні політехнічність, ні прагматизм у змісті освіти сьогодні неспроможні компенсувати цю втрату, оскільки школа не витримує іспиту культурою [5].

Очевидно, що освітні стандарти мають посилити гуманітарну спрямованість освіти, долаючи усталені технологічні підходи. Педагогічна наука, методологія, методика мусять бути націлені на збагачення змісту навчальних дисциплін загальними культурними здобутками. Не лише посилювати присутність у змісті освіти української культури, а й впроваджувати здобутки інтелекту і духу українства за кордоном. Все це – справа академізму, проте академізму актуального, доцільно збагаченого світоглядними, методологічними та методичними досягненнями прагматизму.

Як світоглядні, тут напрошуються три принципи сполучення академізму та прагматизму:

1. Максимальна чіткість, конкретність і навіть вузькість постанови творчих задач у процесі навчання.

2. Діалогічне, тобто антиавторитарне навчання: викладач не «знає», а «шукає», вводить у коло проблем і пошуків, а не ставить завдання з наперед відомими результатами.

3. Значна, якщо не переважна вага гуманітарної культури, як основи освіти [7].

Основний зміст діяльності сучасного ВНЗ полягає у формуванні інноваційного освітньо-виховного середовища, передбачає зміни в організації освітнього процесу, змісті освіти, оптимізації кадрового забезпечення, комплексному вдосконаленні професійної майстерності педагогів через опанування інноваційними й дослідно-експериментальними видами діяльності.

Тут інноваційність не є впровадженням нового для модернізування, а усвідомлюється як нагальна вимога та потреба часу, а також як професійна відповідальність.

Синтез академізму і прагматизму допоможе подолати бар'єр між навчальним і творчим процесом. Академічне навчання та опанування азами фахових прикладних дисциплін (власних для кожної спеціальності) має поєднуватись із самостійним творчим процесом для становлення професійної компетентності [7].

При проведенні модернізації такого порядку необхідно вкрай чітко розмежовувати академізм та ретроградний консерватизм з одного боку, та прагматизм і вузькопрофільний модернізм з іншого.

В якості подальших наукових досліджень слід більш чітко виділити позитиви, а також обмеження й недоліки, небезпеки що несе як перший, так і другий. Це дозволить в майбутньому розробити багатoelementну детальну модель їх сполучення.

Література

1. Бушман І.О. Система освіти як засіб модернізації української культури: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.10 – філософія освіти / І.О.Бушман. – К., 2005. – 18 с.
2. Грабовський О.В. Болонський процес як засіб об'єднання та модернізації європейської системи освіти [Електронний ресурс] / О.В.Грабовський, Т.І.Грабовська, В.М.Петечук. – Режим доступу: <http://www.zakinppro.org.ua/2010-01-18-13-45-02/225-2010-06-24-09-23-22>
3. Зубок М. Академізм та прагматизм вищої школи-здобутки минулого чи перспективи майбутнього? [Електронний ресурс] / М.Зубок. – Режим доступу: http://www.anvou.org.ua/index.php?module=pagemaster&PAGE_user_op=view_page&PAGE_id=214
4. Кісіль М. В. Креативність і прагматизм для сучасної освіти / М. В. Кісіль // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія, соціологія, політологія». – Вип. 17. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008 – С.140-144.
5. Кращі науково-педагогічні працівники ВНЗ України 2006 [Електронний ресурс] / Г.Г.Філіпчук; Звернення до читачів. – Режим доступу: <http://who-is-who.ua/main/book/125/0>
6. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи Навчальний посібник [Електронний ресурс] / А.І.Кузьмінський. –К.: Знання, 2005.- 486 с. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-4035.html>
7. Островський Ю. Про метод Альфреда Максименка у ЛНАМ та про актуальний академізм [Електронний ресурс] / Ю.Островський. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlnam/2008_19/014.htm

8. Саух П.Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас (між негативною креативністю ідей і українською вестернізацією) [Електронний ресурс] / Ю.П.Саух. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/6055/2/Modern%20science.pdf>

Принципы модернизации отечественного высшего образования:

академизм vs прагматизм.

Червона Л.Н.

В статье исследуются перспективы применения академизма и прагматизма как парадигм модернизации высшего образования в Украине. Анализируется положение высшего образования в Украине. Рассматриваются два противоположных убеждения, сохранение фундаментального академизма в образовании и приближение его к прагматизму. И предлагается компромисный вариант синтеза академизма и прагматизма, который устраняет барьер между учебным и творческим процессом.

Ключевые слова: высшее образование, Болонский процесс, модернизация, академизм, прагматизм.

Principles of modernization of domestic higher education: an academic manner vs pragmatism.

Chervona L. N.

The prospects of application of academic manner and pragmatism are probed as paradigms of higher education modernization in Ukraine. Position of higher education is analysed in Ukraine. Two opposite persuasions, maintainance of fundamental academic manner in education and approaching of him to pragmatism, are examined. And the kompromisnyy variant of synthesis of academic manner and pragmatism which removes a barrier between an educational and creative process is offered.

Key words: higher education, Bologna process, modernization, academic manner, pragmatism.